

ΕΝΙΣΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΕ ΔΥΪΣΤΙΚΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Εισαγωγή

Ἐάν ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὴν ἱστορία οἱ ἐκδηλώσεις φιλοσοφίας, τέχνης καθὼς καὶ τὰ τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα, αὐτὸ πὺν θὰ μείνει, δὲν θὰ εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ συγκρούσεις μεταξὺ ἀνθρώπων, πόλεων καὶ κρατῶν, πὺν παλεύουν νὰ ἐπικρατήσουν. Κατὰ κανόνα, ἡ κατάσταση τῆς σύγκρουσης δὲν ἀποτελεῖ ζητούμενο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐνδεχομένως καὶ λόγῳ τοῦ προσωπικοῦ κινδύνου πὺν κάθε φορὰ κρύβει. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, πολλοὶ ἔχουν ἐκφράσει ἀπόψεις, πὺν ἀποσκοποῦν στὴν ἐξουδετέρωση αὐτῶν τῶν συγκρούσεων. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ κλασικὴ διατύπωση τοῦ Πλάτωνα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ἐφ' ὅσον δὲν φιλοσοφήσουν οἱ βασιλεῖς ἢ ἔάν δὲν κυβερνήσουν οἱ φιλόσοφοι, τότε δὲν θὰ σταματήσουν οἱ ταραχές, πὺν ταλανίζουν τὶς πόλεις¹.

Ὁ λόγος στήριξης αὐτῆς τῆς ἐκδοχῆς, μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ ἀπὸ τὸ κατ' ἐξοχὴν γνώρισμα ἐνὸς πραγματικοῦ φιλοσόφου. Αὐτὸ συνίσταται στὴν ἀποδοχὴ τῆς ἄλλης διδασκαλίας. Παρὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐξαιρέσεων, ὅπως αὐτῆς τῆς μνημειώδους ἀντιπαράθεσης ἀνάμεσα στὸν Wittgenstein καὶ τὸν Popper στὴ Λέσχη Ἠθικῆς Ἐπιστήμης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge, δὲν συνηθίζεται ἡ διαμάχη μεταξὺ μεγάλων φιλοσόφων, νὰ τείνει στὴν ἐξόντωση τοῦ ἄλλου, πὺν ἔχει ἀντίθετη γνώμη². Ὅποιος, δηλαδή, ὑποστηρίζει κάποιες φιλοσοφικὲς θεωρήσεις, δὲν ἐκλαμβάνει τὸν ἄλλο ὡς ἐχθρό του, ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὸς ἀσκεῖ κριτικὴ στὸ ἔργο του. Σὲ γενικὲς γραμμὲς μάλιστα, ἐπιζητεῖται ἡ καλόπιστη κριτικὴ, θεωρούμενη ὡς ἐποικοδομητικὴ.

Αὐτὴ πάντως ἡ ἐξαίρεση, ὡς ἐξαίρεση, δὲν κάνει κάτι ἄλλο, παρὰ νὰ ἐπιβεβαιώνει τὸν κανόνα, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο, οἱ ἀντίθετες φιλοσοφίες δὲν θεωροῦνται ἀπὸ ὅσους τὶς ἀκολουθοῦν, ὡς ἀντικείμενα πρὸς ἐξόντωση. Ἄν μάλιστα, ἐστιασθεῖ ἡ προσοχὴ στὴ διαδοχὴ τῶν φιλοσόφων, εἶναι εὐκόλο νὰ διαπιστωθεῖ πὺς κάθε ἐπόμενος δὲν ταυτίζεται πλήρως μὲ τὸν προηγούμενο, χωρὶς αὐτὸ νὰ συνιστᾷ μάλιστα κίνδυνο ἢ ἀφορμὴ γιὰ τὴ διαγραφὴ του.

1. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ.*, Ε', 473bd.

2. Ὁ Wittgenstein ὑποστήριζε σχετικὰ, ὅτι «οἱ κακοὶ φιλόσοφοι εἶναι σάν τοὺς ἀνήθικους ἐκμεταλλευτὲς, πὺν νοικιάζουν τρῶγλες σὲ ἀπόρους. Δικὴ μου δουλειὰ εἶναι νὰ τοὺς κλείσω τὴν ἐπιχείρηση», D. EDMONDS & J. EIDINOW, *Ἡ ὁργὴ τοῦ Βιττγκενστάιν*, Ἐκδόσεις Πατάκη, 2002, σ. 216.

Κατά συνέπεια, ὀρθῶς προτείνεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, πὼς ἐὰν δὲν ὑπάρχει φιλοσοφικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κυβερνοῦν, δὲν πρόκειται νὰ τελειώσουν οἱ ταραχές. Στὸ πλαίσιο αὐτό, τῆς δυνατότητας δηλαδὴ ταυτόχρονης παρουσίας δυὸ ἀντίθετων καταστάσεων, ἐστιάζεται ἡ ἀνάλυση ποὺ ἀκολουθεῖ. Ὑποστηρίζεται, ὅτι ἐφ' ὅσον οἱ ἀντιθέσεις μένουν ἢ μία ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἄλλη, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἐπιζητεῖται ἡ καταστροφή τῆς ἄλλης, τὰ πράγματα ἀκολουθοῦν ὁμαλὴ πορεία. Ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς δυαδικοῦ συστήματος, δηλαδὴ ἡ παρουσία δυὸ πόλων, δὲν συνιστᾷ ἀφ' ἑαυτῆς αἴτιο σύγκρουσης. Ἀντίθετα, ἡ σύγκρουση ἐπακολουθεῖ, ὅταν, σὲ ἓνα δυιστικὸ σύστημα, ἡ μία ἀπὸ τίς δυὸ ἀντιθέσεις ἀντιμετωπίζει τὴν ἄλλη ὡς ἐπικίνδυνο ἀντίπαλο καὶ ἐπιδιώξει τὴν ἐπικράτηση μέσα ἀπὸ μία καθαρὰ ἐνιστικὴ ἀντίληψη. Ἡ συχνὴ παρουσία τέτοιων ἀνταγωνιστικῶν τάσεων στὸ κοινωνικὸ πεδίο, παρέχει τὴν ἀφορμὴ συγγραφῆς τοῦ παρόντος ἀρθροῦ τὸ ὁποῖο ἐξετάζει τὴν ἐνιστικὴ συμπεριφορὰ σὲ δυϊστικὰ κοινωνικὰ σχήματα.

Ἐπισκόπηση

Ἡ ὑπαρξὴ τῶν δυαδικῶν συστημάτων, ὅπως ἀρχικῶς ἐμφανίσθηκαν στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, στηρίζεται στὴν ἀντίληψη ὅτι οἱ δυὸ ἀρχές, πρέπει ὄχι μόνον νὰ εἶναι διακεκριμένες, ἀλλὰ καὶ νὰ μένουν ἔτσι, διαφορετικὰ ἢ θὰ ταυτίζονται ἢ θὰ ἀλληλοεξοντώνονται. Ἐξ αἰτίας λοιπὸν τοῦ γεγονότος, ὅτι, πρέπει νὰ ὑπάρχουν ὡς διακεκριμένες, ἢ μία ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ καὶ ἡ ἄλλη εἶναι ἡ παθητικὴ. Ὅπως διδάσκει ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους δυϊστές, ὁ Πυθαγόρας, ἡ μονάδα καὶ ἡ δυάδα, οἱ ἀρχικὲς δηλαδὴ καταστάσεις δροῦσαν μὲν ἀπὸ κοινοῦ, πλὴν ὁμως ἡ κάθε μία διέθετε σαφῶς ὀρισμένο περιεχόμενο καὶ ἀντίστοιχη ποιότητα³. Ἡ μονάδα ταυτιζόταν μὲ τὸ Θεὸ καὶ ἡ δυάδα μὲ τὴν ὕλη, χωρὶς, ὁμως νὰ ὑπάρχει σύγκρουση μεταξὺ τῶν δυό. Ἔτσι καὶ σὲ ἄλλες δυϊστικὲς καταστάσεις ὅπως στὴν ἡμέρα καὶ τὴν νύχτα, στὸ ἄσπρο καὶ τὸ μαῦρο δὲν ὑπάρχει σύγκρουση, ἀλλὰ συνύπαρξη στὴν διαδοχὴ τῶν γεγονότων. Ἀντίστοιχα οἱ Στωικοί, ποὺ ἀποδέχτηκαν αὐτὸν τὸν διαχωρισμὸ ἰσχυρίζονταν ἐπίσης, πὼς ἡ μία ἀπὸ τίς δυὸ ἀρχές εἶναι ἡ δρώσα δύναμη καὶ ἡ ἄλλη ἡ πάσχουσα⁴. Χωρὶς νὰ γίνῃ εἰδικότερος λόγος γιὰ τὸ ποιὸν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης, ἀρκεῖ νὰ λεχθεῖ καὶ νὰ κατανοηθεῖ πὼς οἱ δυὸ ἀρχές, ἐφ' ὅσον δὲν συνεργάζονται, συνυπάρχουν. Γιὰ τοὺς μὲν Πυθαγόρειους, ἡ συνύπαρξη εἶναι μόνιμη, γιὰ δὲ τοὺς Στωικούς, ἡ συνύπαρξη ἀφορᾷ στὸ διάστημα μεταξὺ ἐκφυρώσεων⁵.

Σὲ ἐποχές, ὁμως, κατὰ τίς ὁποῖες ἡ φιλοσοφία ἀποδεχόταν ἐν μέρει

3. ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΛΑΕΡΤΙΟΥ, *Βίων*, VIII, 25.

4. SVF II, 111, 9.

5. SVF II, 184, 6-14.

μυστηριακές δοξασίες, παρουσιάστηκε ένας δυϊσμός, ο οποίος διακρίνεται από τους προηγούμενους, λόγω της παραδοχής αιώνιας πάλης μεταξύ των δυο αρχών. Πρόκειται για τη λεγόμενη μανιχαϊκή διδασκαλία. Σε αυτήν, οι αρχές διακρίνονται από την ποιότητα των πράξεών τους, αφού ή μία αντιπροσωπεύει το καλό και ή άλλη το κακό. Αποτέλεσμα αυτής της διάκρισης είναι, ότι ή παρουσία της διαπάλης ανάμεσα στις δυο είναι συνεχής⁶. Η επίδραση του μανιχαϊσμού στη Δύση αρχίζει από τις καταστατικές αρχές της δυτικής φιλοσοφικής προσέγγισης των πραγμάτων, αρχής γενομένης από τον Αύγουστινο. Από αυτόν, ή μανιχαϊκή προσέγγιση διαδόθηκε και μάλιστα είχε μεγάλη επίδραση, δεδομένου ότι ή αντίληψη για την δυαρχική πραγματικότητα, ή δυαδικότητα δηλαδή του καλού και του κακού, διέπει, κατά την αντίληψη του δυτικού κόσμου, τα ανθρώπινα πράγματα και επιβιώνει έως τη σημερινή πραγματικότητα. Η διάκριση του κόσμου σε ανατολικό και δυτικό ή ανεπτυγμένο και αναπτυσσόμενο και ή αποδοχή της μεταξύ τους σύγκρουσης, υπακούει σε αυτή την έκδοχή.

Εύκολα διαπιστώνεται, πώς, σε οποιοδήποτε σύνολο, όταν μία μονάδα ξεχωρίσει από αυτό, ακολουθεί ο απαξιωτικός χαρακτηρισμός του συνόλου προς αυτήν. Ακριβώς για τον λόγο αυτό ή περαιτέρω ανάλυση θα στραφεί στις καταστάσεις εκείνες, όπου παρουσιάζεται ή κατάρρευση της ισορροπίας, λόγω της επικράτησης της συγκρουσιακής έκδοχης. Αυτή ή εικόνα παρουσιάζεται σε οικογένειες, όπου δρουν τα άτομα, αλλά και σε πόλεις, όπου ενεργούν οικογένειες ή συνοικίες. Το ίδιο γίνεται και σε κράτη ή σε συνασπισμό κρατών, αφού όσοι μένουν έξω από το καθοριζόμενο πλαίσιο, αποτιμώνται αρνητικά. Ταυτίζονται δηλαδή με το κακό. Δημιουργείται επομένως, ή αναγκαία συνθήκη της συστράτευσης έναντίον τους, αφού ή παρουσία των χαρακτηρισμένων κακών συνιστά δεδομένη απειλή για την ύπαρξη και ευημερία των καλών.

Ἡ Οἰκογένεια

Ένας χώρος στον οποίο θα μπορούσε καλόπιστα να δεχθεί ο καθένας ότι δεν πρέπει να υπάρχει ανταγωνισμός είναι ή οικογένεια. Και όντως κατά κανόνα έτσι συμβαίνει, αφού μέσα σε αυτό το κύτταρο της κοινωνίας, αναπτύσσονται ισχυροί δεσμοί, όπως είναι οι αδελφικοί. Ωστόσο ή αρχετυπική εικόνα της αδελφοκτονίας, σημαδεύει ανεξίτηλα την ανθρώπινη πορεία. Εκεί, πού, κανονικά, έπρεπε να υπάρχει συνεργασία, εμφανίζεται ο ανταγωνισμός με αποτέλεσμα την εξόντωση του άλλου, επειδή ακριβώς, από την στιγμή που θα χαρακτηριστεί ως άλλος, θεωρείται επικίνδυνος.

6. R. REITZENSTEIN, Eine Wertlose und eine wertlose Überlieferung über dem manichäismus, Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, *Phil. Hist. Klasse*, 1931, σσ. 28-58.

“Όπως φαίνεται, ἐπειδὴ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ πρυτανεύσει ἡ ἐμπιστοσύνη, χρειάστηκε, προκειμένου νὰ ὑπάρξει πρόοδος στὶς κοινωνικὲς σχέσεις, νὰ γίνει ἐπὶ κλήση καὶ τονισμὸς ὁρισμένων ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες βοηθοῦν στὴν ἐξάλειψη τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Οἱ παράγοντες οἱ ὁποῖοι ἀναπτύχθηκαν, θεωρήθηκε ὅτι γιὰ νὰ συντελοῦν στὴν ἀπαλοιφή τῶν “ἀδελφοκτόνων” τάσεων, πρέπει νὰ ἐστιάζονται στὴ σειρά τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ κυρίως στοὺς δεσμοὺς αἵματος.

“Όσον ἀφορᾷ στὸ ζήτημα τῆς χρονολογικῆς κατάταξης, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθεῖ, στὴν περίπτωση βεβαίως τῆς ἀποδοχῆς της, ὅτι λειτουργεῖ ὄντως θετικὰ παρὰ ἀρνητικὰ γιὰ τὴν ἔνταξη τῶν νέων στὴν κοινωνία. Ἡ κατάταξη δηλαδὴ πὺν παρέχει μία εἰκόνα διάκρισης καὶ διαφορετικότητας, χρησιμεύει ὡς προεισαγωγή στὴν κοινωνία, στὴν ὁποία βεβαίως ὑπάρχουν διακριτοὶ ρόλοι. Ὁ λόγος τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἐδράζεται δηλαδὴ ἀκριβῶς στὸ ὅτι, ὡς ἀδελφοί, συνδέονται μὲ τὴν ἔννοια τῆς σειράς ἐμφάνισης. Εἶναι γνωστὸ, ὅτι τὸ πρῶτο παιδί ἔχει περισσότερα “δικαιώματα” ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα στὴν σειρά. Αὐτὴ ἡ παραδοχὴ ἐφαρμόζεται σχεδὸν σὲ ὅλο τὸ φάσμα τῶν κοινωνιῶν, μὲ κορυφαία ἐκδήλωση στὶς κληρονομικὲς κατὰ διαδοχὴ ἐξουσίες. Τὸ δεύτερο καὶ τὸ τρίτο παιδί περιορίζεται σὲ ἀντίστοιχο δεύτερο καὶ τρίτο ρόλο. Κατὰ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἡ χρονολογικὴ σειρά τῆς γέννησης τῶν παιδιῶν λειτουργεῖ ἀποτρεπτικὰ στὶς ἀνταγωνιστικὲς τάσεις. Εἶναι προφανές, ὅτι αὐτὸς πὺν θὰ ἔχει μάθει νὰ σέβεται τὸν ἄλλον, μέσα στὴν οἰκογένειά του, θὰ ἔχει πολλὲς πιθανότητες νὰ παρουσιάζει ἴδια διαγωγή καὶ ἔναντι τῶν συγγενῶν, ἀλλὰ καὶ στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς ἄλλους συμπολίτες. Ἀκόμη περισσότερο, ὅπως διασώζει ὁ Στοβαῖος, εἶχε ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸν Σόλωνα πῶς “ἂν μάθεις νὰ ὑπακοῦς, θὰ μπορεῖς καὶ νὰ κυβερνήσεις”⁷.

Ἀσφαλῶς, ἡ σειρά τῆς γέννησης δὲν ἐξετάζεται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τῶν παιδιῶν ὑπάρχει ὁ δεσμὸς αἵματος, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει βεβαίως συγκεκριμένη φορὰ. Κατὰ τὴν ἔννοια αὐτὴ, ὁ δεύτερος, δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ὑπακούσει στὸν πρῶτο, ἀλλὰ, παραφράζοντας τὸν Saint Simon, καθένας, ἀνάλογα μὲ τὰ προσόντα του καὶ τὶς ἱκανότητές του ἔρχεται ἀρωγὸς στὶς ἀνάγκες τῶν ἄλλων. Κατὰ συνέπεια, ἡ ὑπεροχὴ δὲν ἀφορᾷ πλέον στὴν ἐξουδετέρωση, ἀλλὰ στὴ βοήθεια τῶν ἄλλων πὺν ἔχουν ἀνάγκη. Ἔτσι, ὁ δυνατός, ὁ ἔξυπνος, ὁ γνώστης ὁρισμένων πραγμάτων, δὲν ἀσκεῖ τὴν ὑπεροχὴ του γιὰ τὸ ἴδιο ὄφελος, ἀλλὰ, γιὰ νὰ βοηθήσει ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποῖους συνδέεται μὲ δεσμοὺς αἵματος, στὴν περίπτωση πὺν τὰ ἄλλα ἀδελφία στεροῦνται ὁρισμένων δεξιοτήτων.

Ἔτσι λοιπόν, κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθῆκες, αὐτὸς πὺν βρίσκεται στὴ μία ἀπὸ τὶς δυὸ ἐστίες τὸ δυῖσμοῦ, δὲν βλέπει τοὺς ἄλλους ἢ τὸν ἄλλο σὰν ἀντίπαλο, τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ἐξοντώσει, ἀλλὰ σὰν ἐκείνον πὺν ἔ-

7. DK 10[73a]β,10.

χει την ανάγκην του καὶ ὀφείλει, ἐκ τοῦ περισσεύματός του, νὰ τὸν βοηθήσει. Συνεπῶς, παρὰ τὸ ὅτι ὑπάρχουν οἱ ἀνταγωνιστικὲς τάσεις, ἡ ὑφὴ τῆς κοινωνίας, κατὰ τὶς παλαιότερες τουλάχιστον ἐποχάς, ἔβρισκε τὸν τρόπο, μέσω τέτοιων ἀνασταλτικῶν παραγόντων, νὰ τὶς ἀντιμετωπίσει. Ὡστόσο, στὶς σημερινὲς κοινωνίες, αὐτοὶ οἱ παράγοντες ὁδηγοῦνται στὴν ἐξασθένηση.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ πρότυπα πρὸς τὰ ὁποῖα τείνει νὰ μοιάσει ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ἐνεργοῦν κατὰ ἀμφίβολο τρόπο. Ὁ Chomsky παραθέτει τὸ παράδειγμα τοῦ ἁπλοῦς τρόπου σκέψης καὶ δράσης τῶν πολυεθνικῶν ἐταιριῶν, ὁ ὁποῖος καὶ προβάλλεται ὡς μιμητικὸ πρότυπο. Ὅμως, αὐτὸς εἶναι τόσο ἀταίριαστος μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, πὺν ἐὰν κάποιος τὸν ἀκολουθήσει, οἱ περισσότεροι θὰ θεωρήσουν ὅτι ἔχει χάσει τὰ λογικά του⁸. Σὲ κάθε περίπτωση, εὐκόλα διαπιστώνεται ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ προβαλλόμενα πρότυπα βοηθοῦν στὴ σύσταση καὶ συντήρηση τοῦ μικρότερου κυττάρου τῆς κοινωνίας. Γίνεται δηλαδὴ δεκτὸ ὅτι μὲ σημερινὲς πρακτικὲς, διαταράσσονται οἱ ἄρμοι καὶ οἱ ἀξίες σὲ πολλὰς οἰκογένειες. Οἱ λόγοι πὺν ὁδηγοῦν στὴν ἀπαξίωση τῆς οἰκογένειας εἶναι πολλοί. Ἐνας ἐξ' αὐτῶν, πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στοὺς διαδοχικοὺς γάμους, ὅποτε στὶς “οἰκογένειες” αὐτές, μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ἀδέλφια, τὰ ὁποῖα δὲν συνδέονται ὅλα μὲ δεσμοὺς αἵματος. Στὸ ἴδιο περιβάλλον διαταράσσεται καὶ ἡ σειρὰ ἐμφάνισης, λόγω τῆς διαφορετικῆς καταγωγῆς. Ἐνας ἄλλος σύγχρονος παράγων εἶναι ἐκεῖνος πὺν σχετίζεται μὲ τὶς νύοθεσίες. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὺς ὑπάρχουν ἀπαραιτήτως οἱ προηγούμενοι συνεκτικοὶ δεσμοὶ τῆς οἰκογένειας. Τὸ ἴδιο ἰσχύει σὲ διάφορες μονογονεϊκὲς καταστάσεις, ὅπου ἀπουσιάζουν οἱ δυὸ ἄρμοι τῆς συζυγίας.

Προφανῶς δὲν ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ παρόντος δεδομένα γιὰ τὸν νέο τύπο οἰκογενειῶν πὺν παρουσιάζεται σήμερα, ὁ ὁποῖος ὀφείλει τὴν ὑπαρξή του στὴν παρέμβαση τῆς ἐπιστήμης. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διαπιστώσει κανεὶς τῶρα, ποίος θὰ εἶναι στὸ βάθος τοῦ χρόνου ὁ δεσμὸς μεταξὺ παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ὡς ἔμβρυα θὰ ἔχουν “φιλοξενηθεῖ” στὴ μήτρα τῆς μητέρας τῆς μητέρας τους.

Ἄν γυρίσουμε στὴν ἀρχικὴ ὑπόθεση, τῆς ἐξόντωσης δηλαδὴ τοῦ ἑνὸς ἀδελφοῦ ἀπὸ τὸν ἄλλο. Μπορεῖ κανεὶς νὰ θεωρήσει πὺς, ὅταν ἀναφαίνεται παρόμοια ἔχθρα, ἔχει τεθεῖ σὲ ἥσσανα μοῖρα ὁ δεσμὸς τοῦ γένους. Ὡστόσο, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐπιχείρημα ἐκ τοῦ ἀντιθέτου, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ προηγούμενος θεσμὸς λειτουργεῖ ὄντως ἀνασταλτικὰ στὶς δυναμικὲς τάσεις ἐπιβολῆς τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Εἶναι λοιπὸν λογικό, νὰ σκεφτεῖ κανένας ὅτι, ἀφοῦ ἡ τιθάσευση τῶν τάσεων ἐπιβολῆς γίνεται στὶς παραδοσιακὲς οἰκογένειες, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ παρατηρηθεῖ

8. N. CHOMSKY, συνέντευξη, στὸ ντοκυμανταῖρ τῶν Mark Achbar, Jennifer Abbot, & Joel Bakan, *The Corporation*, 2004, πβ. www.thecorporation.com.

σέ σύγχρονες, ἐπειδή, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀπουσιάζουν, σέ πολλές περιπτώσεις, ἡ ἔννοια τοῦ γένους καί τῆς σειρᾶς.

Σύμφωνα λοιπόν μέ ὅσα ἐξετέθησαν, εἶναι δυνατόν, παιδιὰ στά ὅποια δέν θά ὑπάρχει ὁ ἀνασταλτικός παράγοντας, λόγω τοῦ ἀτομισμοῦ πού θά καλλιεργεῖται, νά καταλαμβάνουν τή μία ἀπό τίς δυό ἐστίες τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ πλέον καί ὄχι τοῦ *συνεργατικοῦ* дуΐσμοῦ. Αὐτή ἡ θέση, κατ' αὐτούς, θά ἔχει ὅλα τὰ ἐχέγγυα, γιά νά ἐπιβληθεῖ καί νά ἐξουδετερώσῃ τήν ἄλλη. Ἐνας πού θά εἶναι δυνατός δέν θά θεωρεῖ τόν ἀδύνατο ὡς πρόσωπο πρὸς τὸ ὅποιο θά πρέπει, ἐνεργώντας μέ τή δύναμή του, νά τόν βοηθήσῃ, ἀλλά ὡς ἓνα ἄνθρωπο πού ἔχει γεννηθεῖ, γιά νά τόν ὑπηρετεῖ. Ἀπό τή στιγμή πού θά τὸ θεωρήσῃ αὐτὸ νόμιμο ἢ δικαιολογημένο κάθε ὑπεκφυγὴ τοῦ δευτέρου ἀπὸ τὴν ὀφειλή του, θά πρέπει νά τιμωρεῖται. Ὅμοια θά φέρεται ἓνας πού θά γνωρίζει, σέ ἐκεῖνον ὁ ὅποιος στερεῖται τῶν γνώσεων, ἀφοῦ δέν θά θέτει στήν ὑπηρεσία τοῦ δευτέρου τίς γνώσεις του, ἀλλά στήν ὑπηρεσία καί τὴν περιφρούρηση τοῦ συμφέροντός του. Ἐπειδὴ λοιπόν ἔτσι ἐξελίσσονται τὰ πράγματα, στίς περιπτώσεις πού δέν λειτουργεῖ ἀνασταλτικὰ τὸ ἔθος, γίνεται προσπάθεια νά ἐπιβληθεῖ διὰ νόμου ἢ συνεργασίας. Ἀποδεικτικὸ αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ εἶναι ὅτι ὁ σημερινὸς Ἀστικός Κώδικας, στὸ 1356 ἄρθρο του “ὑποχρεώνει” ἀδελφοὺς σέ διατροφή ἀδελφοῦ, πού ἔχει κάποιον ἰδιαίτερο λόγο ἀναγόμενον στήν ἀδυναμία συντηρήσεώς του εἴτε λόγω ἡλικίας εἴτε ἀναπηρίας ἢ ἄλλων συναφῶν. Μὲ αὐτὴ τὴ νομικὴ κατασκευή, ἀναγκάζονται ἐπιλήσιμονες ἀδελφοὶ νά παραμερίσουν τὴν ἐνιστικὴ συμπεριφορὰ καί νά ἀναπτύξουν μία *συνεργατικὴ* дуΐστικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκογένειας. Προφανῶς στήν προκειμένη περίπτωση, ἡ πλειοψηφία πού ἐκφράζεται μέσω τοῦ νόμου, υἱοθετεῖ τὴν συνεργασία καί ὄχι τὴν ἀντιπαράθεση.

Δοθέντος, ὅτι, ἀκόμη καί στήν παραδοσιακὴ οἰκογένεια, ὁ ὑγιὲς дуΐσμός μπορεῖ νά μετασχηματίζεται σέ ἀντίστοιχο *μανιχαϊκό*, στὸ σύγχρονο τρόπο ζωῆς, συντρέχουν ὅλες οἱ προϋποθέσεις γιά τὴ συχνότερη παρουσία *μανιχαϊκοῦ* дуΐσμοῦ. Αὐτὸ γίνεται φανερό στήν παρουσία ἀντικοινωνικῶν συμπεριφορῶν, ὅπως αὐτὲς παρουσιάζονται, ἰδίως, στίς μεγάλες πόλεις.

Οἱ πόλεις

Σύμφωνα μέ τὸ γενικῶς παραδεκτὸ ἐξελικτικὸ μοντέλο, οἱ οἰκογένειες, μέ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν αὐξάνονται καί συνιστοῦν ὅ,τι ὀνομαζόταν κώμη. Σὲ αὐτές, καθοριστικὸς κρίκος συνδέσεως εἶναι ἡ οἰκογένεια, γιά τὸ λόγο μάλιστα αὐτό, πολλὰ χωριά ἔχουν ὀνομασία, ἡ ὅποια ὀφείλει τὴν ὑπαρξή της, στὸ ἐπώνυμό του γενάρχου. Ἡ ὑπαγωγή πολλῶν χωριῶν-κωμῶν σέ μία ἐνότητα, συναπαρτίζει αὐτὸ πού στήν ἀρχαία ἐποχὴ ὀνομάστηκε πόλη. Ἡ προστασία τῶν δικαιωμάτων τῆς ζωῆς, ἐλευθερίας καί ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἀποτελεῖ τὸν λόγο γιά τὸν ὅποιο οἱ ἄνθρωποι ἐγκαταλείπουν τὸ φυσικὸ τρόπο διαβίωσης καί ἐπιλέγουν τὴ σύσταση

πολιτικῶν κοινοτήτων. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ πόλις πρέπει νὰ παρέχει τὴ δυνατότητα ἀνεμπόδιστα στὸν κάθε πολίτη νὰ ἀσκεῖ τὶς ἱκανότητές του, νὰ ἀπολαμβάνει τὰ κοινὰ ἀγαθὰ καθὼς καὶ νὰ διαχειρίζεται τὴν περιουσία του.

Ἐπειδὴ ὁ ἀνταγωνισμὸς παρουσιάζεται ἀκόμη καὶ στὶς ἀδελφικὲς σχέσεις, ἀλλὰ ἀμβλύνεται μὲ τὴν ἐπὶ κλήση τῆς σειρᾶς καὶ τῶν δεσμῶν αἵματος, αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ παράγοντες θεωρήθηκαν ἱκανοὶ νὰ ἐφαρμοστοῦν καὶ στὶς πόλεις.

Ὁ Πλάτωνας, μεταχειριζόμενος τοὺς συσχετισμοὺς τῶν δεσμῶν αἵματος, γράφει, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στὶς πόλεις πρέπει νὰ θεωροῦνται ἀδελφοί. Ἔτσι, οἱ πολῖτες θὰ ἀμύνονται γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πόλης ἀφοῦ θὰ σκέπτονται γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ θὰ τοὺς θεωροῦν ὡς ἀδελφούς⁹. Ἀντίθετα, ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει στὰ *Πολιτικά* του, ὅτι αὐτὴ ἡ προϋπόθεση, νὰ θεωροῦνται δηλαδή ὅλοι ἀδελφία, δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ σὲ ὅλους τοὺς πολῖτες, παρὰ μόνο στοὺς ἐλεύθερους. Δεδομένου, ὅτι κάποιοι ἐκ φύσεως εἶναι δούλοι καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀφείλουν ὑπακοή¹⁰. Ἀπεναντίας, οἱ Στωικοί, μὲ τὴν εἰσαγωγή τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ἐπέξετειναν τὴν ἔννοια τῆς ἀδελφικῆς σχέσης πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου. Ἀνάλογη ἦταν ἡ πολιτικὴ τάση τοῦ ρεύματος τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ συνοψισθεῖ στὸ ἐμβληματικὸ τρίπτυχο τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης, *ἐλευθερία, ἰσότητα, ἀδελφосύνη*.

Εὐκόλα μπορεῖ νὰ παρατηρηθεῖ, ὅτι καὶ σὲ αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνικότητας τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξαν, ἀλλὰ καὶ ὑπάρχουν, περιπτώσεις στὶς ὁποῖες διαταράχθηκαν αὐτὲς οἱ καταστατικὲς ἀρχές. Ἔτσι, μεγάλες οἰκογένειες, στὴν ἀρχαιότητα, οἱ εὐγενεῖς, τὴν ἐποχὴ τῆς φεουδαρχίας, οἱ μεσαιωνικὲς συντεχνίες καὶ ἀργότερα τὰ συνδικάτα ἢ οἱ ἐπαγγελματικὲς καὶ ὄχι μόνον, ἐνώσεις, διαδραματίζουν κατὰ καιροὺς μονομερῶς σημαντικὸ ρόλο στὶς πόλεις. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς οἱ οἰκογένειες τῶν γεναρχῶν ἢ τῶν εὐγενῶν θεωροῦσαν ὅτι εἶχαν περισσότερα ἢ ἰσχυρότερα δικαιώματα ἔναντι τῶν ἄλλων. Κατὰ συνέπεια, αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ τοὺς παρεῖχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐνεργοῦν κατὰ τρόπο πού θὰ ὠφελοῦσε τὰ δικά τους ἀτομικὰ συμφέροντα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως πού τὸ “δικό” σου συμφέρον θεωρηθεῖ ὅτι δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ ἄλλου, δημιουργοῦνται ἀνεξέλεγκτες ἐξελίξεις, οἱ ὁποῖες σχετίζονται ἀρνητικὰ τόσο μὲ τὴν καταστατικὴ συμφωνία πού ἀφορᾷ στὴν ἰδρυση τῶν πόλεων, ὅσο καὶ μὲ ἐκείνη πού ἀποβλέπει στὴ διατήρηση τῆς κοινωνικῆς γαλήνης.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν πρώτη παρατήρηση, μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι οἱ πόλεις -μὲ τὴν ποικιλία τῶν καταστάσεων πού ὑπάρχουν σὲ αὐτές- ἐξυπηρετοῦν ὄντως τὴ διαβίωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπικράτηση τοῦ καταμερισμοῦ

9. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ.*, Γ', 415e1-6.

10. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Πολιτικ.*, I, 2, 1252b.

ἐργασίας ἐπιτρέπει στὸν καθένα νὰ μὴ σπαταλᾷ ἐνέργεια σὲ κάθε εἶδους ἐργασίες καὶ δραστηριότητες, ἀφοῦ ὑπάρχουν ἄλλοι συμπολίτες, οἱ ὁποῖοι μποροῦν, ἔναντι ἀμοιβῆς, νὰ φέρουν σὲ πέρας, καὶ μάλιστα καλύτερα, λόγῳ ἐξειδικεύσεως, αὐτὸ ποὺ χρειάζεται ὁ καθένας. Κι ἐνῶ αὐτὰ θὰ συμβαίνουν σὲ μία ἰδανικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων, ὅταν ἀντίθετα μιὰ οἰκογένεια, ἢ οἱ εὐγενεῖς, ἢ κάποιες ἐνώσεις πολιτῶν, υἰοθετήσουν τὴν ἀντίληψη ὅτι τὸ δικό τους συμφέρον ὑπέρκειται τοῦ ἀντιστοίχου τῶν ἄλλων καὶ προβοῦν σὲ κάποιες κατασταλτικὲς ἐνέργειες, τότε θὰ ἐπιχειρηθεῖ στὴν πράξη ἡ ὑποδούλωση τῶν ἄλλων. Δὲν χρειάζεται νὰ μακρηγορήσει κανεὶς ἱστορικά, ἀφοῦ σημερινὲς καταστάσεις ὁδηγοῦν στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ἔτσι, συνδικάτα, ἢ συντεχνίες, ἢ ὁμάδες ἀνθρώπων, ὅταν γνωρίζουν ὅτι ἡ δύναμή τους μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς ἄλλους, τότε ἀσκοῦνται κατὰ τρόπο μονομερῇ ὁρισμένες συμπεριφορές, οἱ ὁποῖες ὁδηγοῦν σὲ ἔμπρακτη δουλεία τῶν ἄλλων. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα ἀπεργοῦν οἱ συγκοινωνίες, τότε ὑπάρχουν συμπολίτες, ποὺ ὄχι μόνο ταλαιπωροῦνται, ἀλλὰ πολλὲς φορὲς ὑποφέρουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρακτικὴ. Σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ κινδυνεύει ἡ ὑγεία τῶν πολιτῶν, ὅταν ἡ ἀπεργία ἀφορᾷ στὰ νοσοκομεῖα. Παράλληλα, ὅταν ὁμάδες ἀνθρώπων, ἀποκλείουν τὴν πρόσβαση σὲ ἓνα δρόμο, εἶναι προφανὲς ὅτι ἐμποδίζουν τὸ καταστατικὸ δικαίωμα τοῦ κάθε πολίτη νὰ μετακινηθεῖ ἐλεύθερα ὅπου θέλει, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐμπόρων νὰ ἐκθέσουν τὰ ἐμπορεύματά τους στὸ κοινό. Προφανῶς ἡ βλάβη μεγαλώνει, ὅταν στὸν ἀποκλεισμὸ συντρέχουν καὶ φθορὲς τῆς ἰδιωτικῆς ἢ δημόσιας περιουσίας.

Στὶς περιπτώσεις αὐτές, ἡ ὁμάδα πίεσης θέτει τὸν ἑαυτὸ της ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους στὸ ἄλλο. Ἔτσι, θεωρεῖ ὅτι ἐπειδὴ αὐτὴ ἀδικεῖται, ἔχει τὸ δικαίωμα, νὰ ἀσκήσει τὴ δύναμή της ἐπὶ τῶν ἄλλων. Αὐτὸ τίς περισσότερες φορὲς, κατὰ τὴ διαδικασία ἐπιβολῆς τῶν ἀπόψεών τους, φέρνει τοὺς ἄλλους σὲ κατάσταση πρόσκαιρης δουλείας, ἐφ' ὅσον χρησιμοποιοῦνται ὡς μέσο πίεσης. Προφανῶς, αὐτοὶ ποὺ τοὺς ἔχουν “ἀδικήσει” δὲν εἶναι, κατὰ τρόπο ἄμεσο, οἱ ἀνώνυμοι ἄλλοι συμπολίτες, ἀλλὰ αὐτοὶ ποὺ κυβερνοῦν τὸ κράτος ἢ διοικοῦν μεγάλες ἐταιρεῖες.

Στὴν ἴδια σχεδὸν κατηγορία, τῆς χρήσης δηλαδή τῆς δύναμης ἐναντίον τῶν ἄλλων, μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν ἐξεγέρσεις ὁμάδων ἐντὸς τῶν πόλεων. Ἡ ἀπομόνωση, πολλὲς φορὲς ἐξαιτίας τῆς γλώσσας, τῆς θρησκείας, τῶν ἰδεῶν ἢ τῶν ἐθίμων, ἐπειδὴ ὁδηγοῦν σὲ ἀπομόνωση καὶ ἄγνοια τῶν πραγμάτων, δημιουργοῦν παράλληλα τὴν πεποίθηση τῆς ἀδικίας σὲ βάρος τους. Σχεδὸν σὲ ὅλες τίς σύγχρονες πόλεις ὑπάρχουν συνοικίες, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ὁμοιογένεια τῶν κατοίκων τους. Ὅταν αὐτοὶ θεωρήσουν ὅτι μποροῦν νὰ ἐπιβάλλουν τὴν παρουσία τους, δὲν διστάζουν νὰ θεωρήσουν ὅλους τοὺς ἄλλους ὡς ἀντιπάλους. Αὐτὸ τὸ γεγονός, σύμφωνα μὲ τίς πεποιθήσεις τους, τοὺς δίνει τὸ “δικαίωμα”, νὰ φερθοῦν ἐνιστικά. Ἔτσι ἡ ἀποψή τους, μὲ τὸ νὰ προβάλλεται δυναμικά, θεωρεῖται ἐπίσης ὡς ἡ μοναδικὴ ἀλήθεια, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ὁποίας προβαίνουν σὲ αὐθαίρετες ἐνιστικὲς ἐνέργειες. Τὸ εὖρος καὶ ἡ ποικιλία

τέτοιων ἐνεργειῶν εἶναι τεράστια. Σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία ὑπάγονται οἱ πυρπολήσεις ξένης περιουσίας ποὺ συντάραξαν πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια τὰ παρισινὰ γκέτο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπερίσκεπτες πεζοδρομήσεις καὶ μονοδρομήσεις τοῦ ὁδικοῦ δικτύου πολλῶν ἀθηναϊκῶν προαστίων.

Προφανῶς, στίς καταστάσεις αὐτὲς δὲν ἐξυπηρετεῖται ἡ ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, ἐλευθερίας καὶ ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ποὺ γιὰ τὴ φιλελεύθερη πολιτικὴ φιλοσοφία, ἀποτελεῖ σκοπὸ σύστασης τῆς πολιτικῆς κοινωνίας¹¹. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀντίληψη ὅτι μποροῦν νὰ “ἀπαλλοτριωθοῦν” μάλιστα ὀρισμένα κοινὰ ἀγαθὰ, στίς περιπτώσεις, ποὺ κάποιος θεωρήσουν, ὅτι μποροῦν νὰ ἐπιβάλουν τὴν σχετικὴ ἀποψὴ τους. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν καταστρέφονται προθήκες καταστημάτων, ἀλλὰ καὶ καταλήψεις δημοσίων κτιρίων. Ἡ ἔννοια τοῦ δημόσιου, ἐπειδὴ ἀνατρέχει στὴν δυνατότητα χρήσης αὐτῶν ἀπὸ ὅλους, ἐφ’ ὅσον ἡ χρῆση τοῦ γίνεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ μερικούς, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἓνα δικαίωμα. Εἶναι λογικὸ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι στὴν περίπτωση αὐτή, ὅλοι οἱ ἄλλοι, θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς καταληψίες συνεργοὶ στὴν ἀδικία, ποὺ νομίζουν, δικαίως ἢ ἀδίκως, ὅτι ὑφίστανται. Ὡστόσο εἶναι ἀναμφίβολο ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας παραβιάζεται. Κατὰ συνέπεια, ὅταν ἡ συνεργασία, ὅπως εἰσηγεῖται ὁ ἀρχικὸς δυῖσμός, μεταλλαχθεῖ σὲ ἀντίστοιχο μανιχαϊκό, καὶ ὁ ἄλλος θεωρηθεῖ ὡς ἐχθρός, τότε οἱ συγκρούσεις εἶναι ἀναπόφευκτες. Ἡ γαλήνη δηλαδή, ποὺ κάποιος θέλει νὰ ἀπολαμβάνει, θεωρεῖται ἀπὸ ἄλλους ὅτι ἀποβαίνει σὲ βάρος του. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδιοκτησία, γιὰ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν κατέχουν ἀντίστοιχη, ἂν δὲν θεωρεῖται ἀπλῶς κοινὴ, καθίσταται οἰκειοποιούμενη. Στίς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ ἀναφορὰ στὴν τάξη γίνεται μὲ τὸν νόμο, πλὴν ὅμως καὶ ἐδῶ ἀνακύπτουν προβλήματα, ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ποῖον ἐξυπηρετοῦν οἱ νόμοι. Ποιὲς δηλαδή κοινωνικὲς ομάδες ἔχουν πρόσβαση ἢ ἀσκοῦν ἐπιρροὴ στὸ νομοθετικὸ ἔργο. Τὸ ζήτημα εἶναι προφανῶς σημαντικό, ὥστόσο μία τέτοια ἀνάλυση συνιστᾷ παρέκβαση τῶν πλαισίων τοῦ παρόντος. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀνάλυση θὰ ἐστιασθεῖ στὴν προσέγγιση τῶν ἀρχικῶν θέσεων, τῆς διατάραξης δηλαδή τοῦ συνεργατικοῦ δυῖσμοῦ καὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ του σὲ μονομερῆ ἐνισμό, ἀλλὰ ἡ περαιτέρω ἀνάλυση θὰ ἀφορᾷ πλέον στίς σχέσεις μεταξὺ τῶν κρατῶν.

Τὰ Κράτη

Ὁ τρόπος σύστασης τῶν πόλεων λειτουργεῖ ἀναλογικὰ καὶ στὴν περίπτωση τῶν κρατῶν. Ὅπως, οἱ οἰκογένειες καὶ οἱ κῶμες ἔφτιαξαν τὶς πόλεις, ἔτσι καὶ τὸ πλῆθος τῶν πόλεων συνετέλεσε στὴν σύσταση τῶν

11. J. LOCKE, *Second Treatise*, XI, 134, στὸ P. Laslett, (ἐπ.), *Two Treatises of Government*, Cambridge, 1960.

κρατῶν. Ειδικότερα, όταν ἡ ἀνάγκη προστασίας τῶν καταστατικῶν ἀγαθῶν μεγάλωσε ἐπειδὴ οἱ κίνδυνοι ἔγιναν ἰσχυρότεροι, τότε ὁ συνασπισμὸς περισσότερων πόλεων-κρατῶν, δημιουργήσε τις διάφορες συμμαχίες ἢ, όταν αὐτὲς ἔχουν ἓνα μονιμότερο χαρακτήρα, τις Συμπολιτεῖες ἢ τις πόλεις κράτη. Παρὰ ταῦτα, ὁ καθοριστικὸς παράγων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὅπως αὐτὸ μπορεῖ νὰ φανεῖ, ὄχι μόνο στὶς ἐκλογές, ὅπου καὶ ἡ ψήφος ἑνὸς ἀνθρώπου, μπορεῖ δυνητικὰ νὰ ἀλλάξει τὸ ἀποτέλεσμα, (ἐνδεικτικὴ ἡ περίπτωση τῶν ἀμερικανικῶν ἐκλογῶν, κατὰ τὴν ἀναμέτρηση Bush-Gore), ὅσο κυρίως στὸν καταμερισμὸ εὐθυνῶν.

Παρὰ ταῦτα, στὶς σχέσεις τῶν κρατῶν ἐπικρατοῦν ἄλλες ἀποδοχές. Ὁ Tolstoy στὸν *Πόλεμο καὶ Εἰρήνη* θέτει τὸ θεμελιῶδες ἐρώτημα, ἂν οἱ Γάλλοι ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἐσπρώξαν τὸν Ναπολέοντα ἢ ὁ Ναπολέων παρέσυρε τοὺς συμπατριῶτες του στὴν καταστροφικὴ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ρωσίας; Ἡ πρακτικὴ ποὺ ἀκολουθήθηκε, συντάχθηκε μὲ τὴν ἀποψη, ποὺ δὲν κολακεύει τοὺς πολίτες: μόνον ὁ Ναπολέων θεωρήθηκε ὡς ὑπαίτιος γι αὐτὸ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἥττα, τιμωρήθηκε μὲ ἐξορία.

Ἡ ἐπόμενη, ἱστορικά, μεγάλη προέλαση πρὸς τὴν Ἀνατολή, ποὺ οἱ Ναζὶ ὀνόμασαν Ἐπιχείρηση Μπαρμπαρόσα, εἶχε ἀνάλογη κατάληξη. Καὶ ἐδῶ, ἡ εὐθύνη ἀποδόθηκε στὴν ἡγεσία. Μάλιστα, ἀργότερα, στὴ δίκη τῆς Νυρεμβέργης γιὰ τὰ ἐγκλήματα πολέμου, καταδικάσθηκε μόνο ἡ κορυφὴ τῆς πυραμιδικῆς ἐξουσίας καὶ ὄχι ἐκεῖνοι ποὺ, μεταφέροντας τὶς ἐντολές της, ἔδιναν οἱ ἴδιοι ἀντίστοιχες καὶ ὄχι μόνο, ἐντολές σὲ ἄλλους. Σὲ ἀντίστοιχες περιπτώσεις, ὁ Σάχης ἢ ἓνας “πρόεδρος” ὅπως ὁ Saddam Hussein, ἀφοῦ θεωρήθηκαν ὡς οἱ κύριοι ἐκφραστές τῆς κακοδαιμονίας, ἐκδιώχθηκαν, ὁ δὲ τελευταῖος ἐκτελέσθηκε μὲ ἐξαιρετικὰ ἀτιμωτικὸ τρόπο.

Σὲ μία γενικότερη, δηλαδή, προσέγγιση, καθίσταται ἀντιληπτό, πὼς εἴτε γίνεται λόγος γιὰ οἰκογένειες εἴτε γιὰ μικρὲς πόλεις εἴτε γιὰ κράτη, ὁ παράγων ἄνθρωπος θεωρεῖται καθοριστικὸς, τόσο ὥστε νὰ θεωρεῖται ὅτι διαδραματίζει μέγιστο ρόλο, ἀφοῦ, ἔστω γιὰ κάποιο διάστημα, ἀπεικονίζει τὸ Κράτος. Στὰ περισσότερα, ἄλλωστε, κράτη ἓνας ποὺ λέγεται βασιλιάς ἢ πρόεδρος ἔχει τὸν τελευταῖο κυρωτικὸ λόγο γιὰ τὶς διάφορες ἐνέργειες, νόμους, συμβάσεις, ἐμπορικὲς πράξεις, συμμαχίες καὶ τὶς ἐν γένει ἐκδηλώσεις τοῦ κράτους. Καὶ εἶναι αὕτη ἡ ἀντίληψη τέτοια, ὥστε νὰ ὀδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἰσχυρίζονται π.χ. «ἐμεῖς μὲ αὐτούς, τοὺς Τούρκους ἐπὶ παραδείγματι, δὲν ἔχουμε τίποτα, ἀλλὰ φταῖνε οἱ κυβερνήσεις καὶ τὰ συμφέροντα, ποὺ δὲν μᾶς ἀφήνουν νὰ συμφιλιωθοῦμε». Ἀντίστοιχα λένε κάποιοι ἄλλοι, «ἐμεῖς μὲ τοὺς Ἀμερικανούς δὲν ἔχουμε τίποτα νὰ μοιράσουμε κι ἂν δὲν ὑπῆρχε αὐτός, ὁ ἓνας δηλαδή, ποὺ θεωρεῖται φταίχτης, δὲν θὰ εἶχαν χαθεῖ τόσες ζωές».

Προφανῶς, στὴν ἀνάλυσή μας δὲν θὰ γίνει ἐπιμερισμὸς εὐθυνῶν, ἀλλὰ θὰ ἐπιχειρηθεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ θέση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ὅπως φέρονται δύο, ἔτσι φέρονται καὶ οἱ πόλεις μεταξύ τους καὶ μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο τὰ κράτη. Ἀπὸ τὴν στιγμὴ δηλαδή, ποὺ τὸ ἓνα κράτος

θεωρήσει, ότι είναι δυνατό και ικανό να επιβάλλει την βούλησή του, το άλλο, προς το οποίο κατευθύνεται ή ενέργεια, θεωρείται κακό, πράγμα που “δικαιολογεί” την εξόντωσή του. Αυτή η έκδοχή θα εξετασθεί στη συνέχεια, τόσο για τις σχέσεις δυο κρατών, όσο και για εκείνες των συμμαχιών.

Όταν ένας άνθρωπος φοβάται ότι δεν μπορεί να νικήσει τον άλλον, δεν επιχειρεί κάτι εναντίον του. Έφ’ όσον το ίδιο συμβαίνει και για τον άλλο, τότε επικρατεί ειρήνη. Στο πρόσφατο παρελθόν, λόγω της ανάμιξης διαφόρων εθνοτήτων στην Γιουγκοσλαβία, όσο ασκούσε την επιρροή της μία ισχυρή βούληση ή ο ισχυρός εξωτερικός παράγων, υπήρχε μία αδιάσαλευτη ενότητα. Αργότερα, όταν η εξουσία άλλαζε διαδοχικά χέρια, οι διάφορες εθνότητες είτε μόνες τους είτε βοηθούμενες έξωθεν, έπειδή διαπίστωσαν ότι είναι πιθανότερο να επικρατήσουν στην αναμέτρησή τους με τους άλλους, διέγραψαν την προηγούμενη ενότητα και συνεργασία. Σαν αποτέλεσμα, κάποιοι τοποθετήθηκαν στην θέση του άλλου. Όταν όμως, ο άλλος χρωματισθεί ως επίβουλος έχθρος, ή εξόντωσή του υπακούει σε λόγους αυτοσυντήρησης.

Αντίστοιχες πρακτικές ακολούθησε το Ιράκ, πριν από τον πόλεμο του Κόλπου και αυτές ακριβώς εφαρμόζονται στις έχθροπραξίες μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων ή άλλων όποιωνδήποτε και όπουδήποτε στον κόσμο. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται ή επαπειλούμενη εισβολή της Τουρκίας στην περιοχή των Κούρδων. Σε κάθε περίπτωση δηλαδή, όταν ένα κράτος “έπιθυμεί”, έπειδή θεωρεί ότι είναι ισχυρό ώστε να καταβάλλει κάποιο άλλο, τότε διασπάται ή “ειρηνική” σχέση τους, που όφειλόταν στο φόβο και έφευρίσκει ένας λόγος τέτοιος, που να θέτει το άλλο στην περιοχή του κακού, αφού ή παρουσία του άλλου συνιστά απειλή. Είναι προφανές ότι, έπειδή ή δυαρχική σχέση χάνεται, τονίζεται το ένα, το οποίο αποκτά μία ένιστική, αυθαίρετη δηλαδή, συμπεριφορά. Συχνά, επιχειρήσεις που στηρίζονται στην ένιστική συμπεριφορά καταλήγουν σε αποτυχία. Κλασική περίπτωση είναι αυτή της απόπειρας εισβολής στον Κόλπο των Χοίρων, ή οποία επιχειρήθηκε από τις Η.Π.Α. στις 17 Απριλίου του 1961, με σκοπό την ανατροπή του Fidel Castro. Η απόβαση οδηγήθηκε σε πλήρη αποτυχία: σκοτώθηκαν περισσότεροι από 200 στρατιώτες, που μετείχαν σε αυτήν, ενώ στις 19 Απριλίου, οι έναπομείναντες 1197 παραδόθηκαν και αιχμαλωτίστηκαν¹². Αποτέλεσμα αυτής της επιχείρησης, ήταν να δεχθεί ο Castro την εγκατάσταση σοβιετικών πυραύλων στη χώρα του, απέναντι ακριβώς από την Φλώριδα. Αυτή ή απόφαση θεωρήθηκε έχθρική ως προς τις Η.Π.Α. και, για το λόγο αυτό, ή Κούβα χαρακτηρίστηκε έχθρος και κίνδυνος για αυτές. Ο Πρόεδρος Kennedy, σε διάγγελμά του στις 22 Οκτωβρίου του 1962, δήλωσε, ότι το αμερικανικό

12. Πβ. <http://www.u-s-history.com/pages/h1765.html>

Ναυτικό θά επέβαλλε αποκλεισμό της Κούβας, προχωρώντας μάλιστα σε κατάσχεση όπλων, που σοβιετικά σκάφη θά επιχειρούσαν να παραδώσουν στη χώρα. Στην προκειμένη περίπτωση, στην τότε υπάρχουσα δυαρχική κατάσταση Η.Π.Α. – Ε.Σ.Σ.Δ., ο πρώτος πόλος της δυσιστικής σχέσης θεώρησε ότι είχε την ισχύ να επιβάλει τις απόψεις του. Όπως φαίνεται, ο φόβος των αντιποίνων, που μέχρι τότε υπήρχε είτε θεωρήθηκε μηδαμινός είτε εξουδετερωμένος.

Όσο και ο άλλος πόλος είχε την πεποίθηση πως κατείχε τη δύναμη να άψηφήσει τις θέσεις της πρώτης πλευράς. Αντίστοιχα λοιπόν, ο ήγέτης της Ε.Σ.Σ.Δ. Nikita Khrushchev, επειδή και αυτός θεώρησε, ότι ήταν ισχυρότερος σε αυτήν την πάλη, χαρακτήρισε πρώτον μόν την επέμβαση ως κατάφωρη παραβίαση του διεθνούς δικαίου, αλλά επί πλέον προέβη σε απειλές και, κυρίως, απαίτησε να αρθεί ο αποκλεισμός.

Η έπαπειλούμενη αναμέτρηση, επειδή τελικά “φάνηκε” πως δέν συνέφερε ούτε τον ένα ούτε τον άλλο πόλο, δηλαδή φοβόταν ο ένας τον άλλον, κανείς δέν ήταν σίγουρος πως τελικά θά επικρατήσει, οδήγησε τα πράγματα σε δυαρχική συνεργασία. Έτσι λοιπόν, υπό το κράτος του φόβου, αποφασίστηκε να μόν εγκατασταθούν μόν οι Σοβιετικοί πυραυλοι στην Κούβα, αλλά έξ’ αντιθέτου να εγκαταλείψει αντίστοιχες συμπεριφορές ή Αμερική από την Ευρώπη. Μόν αυτόν τον τρόπο, ή *Κρίση των Πυραύλων* έληξε: όντως, αυτοί δέν εγκαταστάθηκαν στην Κούβα, αλλά ταυτόχρονα απομακρύνθηκαν βάσεις αμερικανικών πυραύλων από την Τουρκία.

Στην προκειμένη περίπτωση ή επιθυμία των δυο δυνάμεων να επιβάλουν ή μία επί της άλλης τις προθέσεις τους, έμποδίστηκε από την απουσία πεποίθησης υπεροχής, άρα και της αμφίβολης έκβασης της σύρραξης. Πρόκειται, για την κατάσταση εκείνη, που επικρατούσε από το 1947 μέχρι την πτώση του τείχους του Βερολίνου στις 11 Νοεμβρίου του 1989, ή οποία είναι γνωστή ως περίοδος του *Ψυχρού πολέμου*. Ο *Ψυχρός πόλεμος* βασίστηκε στην ισορροπία του τρόμου και των δυο πλευρών, για την απειλή χρήσεως πυρηνικών όπλων από τον άλλο. Αποτέλεσμα αυτού του φόβου ήταν, ότι και οι δυο πλευρές ανέπτυξαν πολιτικές, που οδηγούσαν στην αποφυγή της χρήσης πυρηνικών όπλων. Η απειλή της επιστροφής στο βίαιο περιβάλλον της καταστατικής σύγκρουσης, ή οποία και παραπέμπει ευθέως στην πολιτική σκέψη του Hobbes¹³, ώθησε στην κατεύθυνση της ψυχροπολεμικής ειρήνης. Χωρίς αμφιβολία, ήταν ο φόβος, αυτός ό οποίος κράτησε την ανθρωπότητα σε γενική ειρήνη –έκτός κάποιων περιφερειακών συγκρούσεων– επειδή ακριβώς οι δυο συνεργάζονταν έξ ανάγκης με σκοπό την αποφυγή της ρήξης.

13. T. HOBBS, *Leviathan*, C.B. Macpherson (έπ.), Penguin, 1968, (1651), Μέρος I, κεφ. 13, σ. 186.

Καταδεικνύεται λοιπόν, ότι ή δυαδική παρουσία δυο ίσων δυνάμεων δέν προδικάζει, τὸ ἀντίθετο μάλιστα, σύγκρουση μεταξύ τους. Ἀπεναντίας, ή ἐνιστική συμπεριφορά ἐπιβολῆς τῶν ἀπόψεών της ἐπακολουθεῖ, ὅταν καί μόνον τότε, ή μία ἀπό τίς δυο θεωρήσει τὸν ἑαυτὸ της ἱκανὸ νὰ ἐπικρατήσῃ.

Οἱ ἴδιες συμπεριφορὲς καὶ ἀνάγκες ὁδηγοῦν ἀρχικὰ στὴν σύμπληξη συμμαχιῶν. Κάποια δηλαδὴ κράτη, ἐπειδὴ ἀντιλαμβάνονται ὅτι δέν μποροῦν μόνον τους νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν παρουσία τους, ἐξ αἰτίας τῆς βουλιμίας κάποιου ἄλλου, συμμαχοῦν μὲ ἄλλα, ὥστε νὰ αὐξήσουν τὴ δύναμή τους. Στὶς ἐνώσεις αὐτές, ἐπειδὴ κάποια κράτη εἶναι πιὸ δυνατά, θεωροῦνται πιὸ ἴσα ἀπὸ τὰ ἄλλα μὲ ἀποτέλεσμα, ὅσοι μετέχουν σὲ μία συμμαχία νὰ θεωροῦν πῶς κάποιοι, ἐν προκειμένῳ οἱ δυνατοί, ἔχουν περισσότερα δικαιώματα. Στὸ ΝΑΤΟ λίγοι θὰ ὑποστήριζαν ὅτι ή Ἀμερικὴ δέν ἔχει τὸν κυρίαρχο ρόλο, ὅπως ἀκριβῶς τὸν ἀντίστοιχο εἶχε ή Ε.Σ.Σ.Δ. στὸ Σύμφωνο τῆς Βαρσοβίας. Προφανῶς, στὶς ἀρχικὲς φάσεις τῶν ἐνώσεων φαίνεται ὅτι ἐπικρατεῖ ή ἰσότητα, ἀλλὰ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου αὐτὴ διαταράσσεται καὶ ή ἐνιστική συμπεριφορά ἐπιβάλλει τίς θέσεις της. Πρὸς ἐπίρρωση τῆς εἰρωνείας, αὐτὸ γίνεται ὕστερα ἀπὸ ψηφοφορία στὴν ὁποία ὅλοι οἱ μετέχοντες ἔχουν, κατὰ τὰ λοιπά, μία ἰσοδύναμη ψῆφο.

Στὶς ἀρχαῖες Ἀμφικτιονίες δέν εἶχε παρεισφρήσει ὁ σημερινὸς νεολογισμὸς περὶ τῆς δυνατότητας ὀρισμένων ἰσχυρῶν κρατῶν νὰ ἔχουν βέτο ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων, ἀλλὰ ὅλοι, εἴτε ἦταν ἰσχυροὶ εἴτε ὄχι, εἶχαν μία ἰσοδύναμη ψῆφο. Ἀντίθετα, ὅταν μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, παρουσιάστηκαν δυο δυνάμεις, αὐτὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐκείνη τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπειδὴ δέν ἦταν σαφεῖς οἱ στόχοι καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ τους, δημιούργησαν τὴν ἀναγκαία συνθήκη, ὥστε ἀργότερα νὰ προκληθεῖ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Αὐτὸς στὴν πραγματικότητα δέν ἦταν κάτι ἄλλο παρὰ ή ἐπιχείρηση τῆς ἐπιβολῆς τῆς μιᾶς ἀρχῆς ἐπὶ τῆς ἄλλης. Στὴν προκειμένη περίπτωση ή ἐπιβολὴ τίς καλῆς, κατὰ τὴν κρίση τῶν μὲν, ἐπὶ τῆς κακῆς κατὰ τὴν κρίση τῶν δέ.

Ἀντίστοιχα, στὶς δυο τελευταῖες μεγάλες ἐπεμβάσεις ή Ἀμερικὴ, ἐπειδὴ διατηρεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της καὶ τοὺς συμμάχους της, τὸν ρόλο τοῦ καλοῦ, δημιουργεῖ τὴν ἀναγκαία συνθήκη, ὥστε, ὅποιοι ἀντιτίθενται πρὸς αὐτήν, νὰ θεωροῦνται αὐτομάτως ὡς κακοί. Αὐτὸ βέβαια ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργεῖται ὄχι μόνον ή πεποίθηση περὶ τῆς ἐπέμβασης διὰ τῶν ὄπλων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος ἀπὸ μεγάλο μέρος, τουλάχιστον στὶς ἀρχικὲς φάσεις, τῆς ἀμερικανικῆς καὶ ὄχι μόνον, κοινωνίας. Ὅλοι αὐτοὶ ἀποδέχθηκαν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιστρέψουν οἱ κακοί, ἔστω καὶ χωρὶς τὴ θέλησή τους, στὸν ὀρθὸ δρόμο. Ἐνας κακός, ὅταν ὑπάρχει, δέν μπορεῖ παρὰ νὰ βρίζεται σὲ κατὰ μέτωπο ἀντίθεση πρὸς τὸν καλὸ, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι πρέπει αὐτὸς μὲ κάθε τρόπο, ὅταν δέν συνετίζεται μὲ ἄλλο τρόπο, νὰ ἐξοντωθεῖ.

Ἐπειδὴ ὁ λόγος ἐδῶ ἀφορᾷ εἰδικότερα στὴ σύμπληξη τῶν συμμαχιῶν, θὰ πρέπει νὰ ὑπομνησθεῖ ή ἐκατέρωθεν ἀγωνία γιὰ τὴν ὅσο τὸ δυνατόν

πλουσιότερη συμμετοχή στη δράση και την αντίδραση. Από το ένα μέρος, ή συμμαχία, έπειδή θεωρεί τους άλλους τρομοκράτες, αλλά και επικίνδυνους, επιθυμεί με κάθε τρόπο την εξουδετέρωσή τους. Έτσι, εκεί που υπήρχε ισορροπία και αποδοχή των διαφορετικών θέσεων, ύστερα από την ενέργεια της 11ης Σεπτεμβρίου, με πολλά όντως θύματα, ο ένας πόλος, αναλογιζόμενος και εκτιμώντας τη δύναμή του, ανέλαβε δράση έναντίον του “άλλου”.

Αντίστοιχα, από το άλλο μέρος, έπειδή όλοι οί επιτιθέμενοι είναι κυρίως Χριστιανοί, θεωρούνται ως έχθροί, αφού σύμφωνα με τα ιερά κείμενα των Μουσουλμάνων, ως βέβηλοι, μολύνουν τα ιερά ισλαμικά χώματα. Παρά ταύτα, έπειδή ή κατά μέτωπο αντίσταση δεν φαίνεται ότι μπορεί να εξουδετερώσει τους “είσβολείς”, οί καθημερινές ανατινάξεις κτιρίων, αυτοκινήτων, γεφυρών, κατ’ επέκταση οί εκατόμβες των θυμάτων, αποσκοπούν στην παρουσία και στην επικράτηση του φόβου. Ο φόβος, όπως έλέχθη, λειτουργεί άρνητικά, και ως εκ τούτου ανασταλτικά, στην εκτίμηση που έχει ο καθένας για τη δύναμή του. Κατά συνέπεια, όλες αυτές οί ενέργειες, οί όποιες χαρακτηρίζονται από το ένα μέρος ως τρομοκρατικές, έχουν ως άφετηρία τους τον φόβο της αδυναμίας χρήσης κατά μέτωπο των δυνάμεών τους. Παράλληλα, υποκρύπτουν και την έλπίδα ότι οί άλλοι, λόγω του φόβου που προκαλείται, θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τις βλέψεις έναντίον τους.

Κατά συνέπεια, τόσο τα κράτη, όσο και οί συμμαχίες, ενεργοούν κατά τον ίδιο τρόπο με εκείνον δύο ανθρώπων, όταν ο ένας θεωρηθεί από τον άλλον ως επικίνδυνος. Σε όσο διάστημα εκτιμά ο ένας ότι δεν μπορεί να επιβάλει τη βούλησή του, δεν προβαίνει σε ένιστικές αυθαίρετες ενέργειες. Αντίθετα, από τη στιγμή που θα θεωρήσει ότι οί δυνάμεις του το επιτρέπουν, τότε ο άλλος βαπτίζεται ως έχθρός, άρα και άπειλή, γεγονός που “επιτρέπει”, αν όχι “επιβάλλει”, την εξόντωσή του για λόγους που άφορούν στην απαραίτητη άρχή της αυτοσυντήρησης.

Συμπεράσματα

Η υιοθέτηση της αντίληψης, ότι σε κάθε δυϊστικό σύστημα, ή πάλη μεταξύ των δύο είναι αναπόφευκτη, σημαίνει ότι εγκαταλείφθηκε ή αρχαία φιλοσοφική προσέγγιση, περί της συνεργασίας των δύο. Επομένως, αυτή ακριβώς ή αποδοχή της μανιχαϊκής αντίληψης περί του καλού και του κακού, πρέπει να θεωρηθεί ως ή αίτία των συγκρούσεων.

Είναι προφανές, ότι ή αίσθηση της ισχύος, σε μία ανταγωνιστική κοινωνία, οδηγεί στην υιοθέτηση της αντίληψης, ότι το δίκαιο βρίσκεται με το μέρος του ισχυρού¹⁴. Ο λόγος έστιάζεται στο γεγονός ότι αυτός αντι-

14. Ο Rousseau υποστηρίζει σχετικά ότι οί πολιτικοί νόμοι αποτελούν επινόηση των

ΕΝΙΣΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΕ ΔΥΪΣΤΙΚΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

λαμβάνεται, ὅτι ὑποκαθιστᾶ τὸ ρόλο τῆς ἐνεργοῦς ἀρχῆς, ἡ ὁποία μὲ αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ ἔχει καὶ τὴ μεγαλύτερη δύναμη. Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀντιθέτου, ὅτι ἡ ἀπολάκτιση τῆς διάκρισης κάποιου ὡς καλοῦ καὶ ἄλλου ὡς κακοῦ, μπορεῖ νὰ ἀποτρέψει συγκρούσεις καὶ νὰ ὁδηγήσει στὴν ἰδανικὴ διαβίωση. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀποκτᾶ ἀκόμη μεγαλύτερη ἀξία, ὅταν ἡ ἀναφορὰ γίνεται στὸ διεθνὲς ἐπίπεδο. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ στὸ ἐσωτερικὸ τῶν προηγμένων κρατῶν, ὁ ἀνταγωνισμὸς μεγάλων ὁμάδων σταματᾶ στὴν ἐκλογικὴ ἀντιπαράθεση, ἐνῶ στίς σχέσεις μεταξὺ κρατῶν, ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀρχίζει ἀπὸ τὰ σύνορά τους. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς συμπεριφορᾶς, ἡ ἀνάγκη συνεργασίας προβάλλεται ὡς ἐξαιρετικὰ ἀπαιτητικὸ ἐγχείρημα. Εἶναι μάλιστα τόσο σημαντικὴ, ὥστε διαχρονικά, ἀποτελεῖ ζητούμενο ἀγαθό.

Γ. Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ
(Ἀθῆναι)

MONISTIC ATTITUDE IN DUALISTIC SOCIAL PATTERNS

A b s t r a c t

It has been argued that the existence of any dualistic system leads necessarily to a condition of conflict. This paper supports that this notion is false. In contrast, conflict in a system of dualism is the imperative result only in the case that one of the two poles of dualism recognizes the other as an enemy and aims to dominate it following a clearly henistic approach. This paper investigates such approaches into three different types of social schemes, namely, families, cities and states.

George N. POLITIS

ἰσχυρῶν, μὲ σκοπὸ τὴ νομιμοποίηση τῆς πηγῆς τῆς ἰσχύος τους, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ συσσώρευση ἰδιοκτησίας. Πβ. J.-J. ROUSSEAU, Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes, 1755, στὸ *Œuvres Complètes de Jean-Jacques Rousseau*, τ. 3 Paris, 1964, σσ. 174-184.

